

УДК 340(477)(031)
В27

Редакційна колегія 11-го тому:

С. М. Прилипка (голова),
М. І. Іншин (заступник голови),
О. М. Ярошенко (відповідальний секретар),
Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, С. Я. Вавженчук

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. —

ISBN 978-966-937-048-8

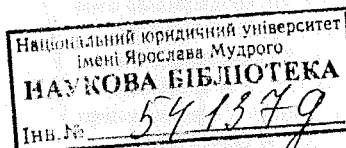
Т. 11 : Трудове право / редкол.: С. М. Прилипка (голова), М. І. Іншин (заст. голови), О. М. Ярошенко та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2018. — 776 с. : іл.

ISBN 978-966-937-400-4

Видання є першим в Україні систематизованим зводом знань про сутність і зміст трудового права.

Розраховане на науковців, викладачів, студентів закладів вищої освіти, а також усіх тих, хто цікавиться доктриною та практикою трудового права.

УДК 340(477)(031)

ISBN 978-966-937-400-4 (т. 11)
ISBN 978-966-937-048-8

- © Національна академія правових наук України, 2018
- © Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2018
- © Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018
- © Видавництво «Право», 2018

ПЕРЕДМОВА

В одинадцятому томі «Трудове право» в рамках масштабного проекту Національної академії правових наук України з підготовки та видання 20-томної «Великої української юридичної енциклопедії» висвітлюються сучасний стан науки трудового права, її проблеми та здобутки на шляху становлення в системі правових знань і перспективи її розвитку. Трудове право сьогодні зазнає істотного оновлення свого змісту під впливом євроінтеграційних прагнень України, цивілізаційних викликів щодо розбудови правової держави, формування правової системи суспільства на засадах поваги до прав людини та принципу верховенства права.

Трудове право регулює такі суспільні відносини, що спеціально виникають із приводу застосування здатності до праці, коли сам суспільний процес праці є предметом зобов'язань і тому піддається правовій регламентації.

Трудове право покликане регулювати не технологію процесу праці, а соціальні зв'язки з її організації та застосування. Предметом трудового права є не будь-яка праця, а лише суспільна форма праці. Надаючи відносинам між людьми щодо їх участі в суспільній праці форми правових, трудове право наділяє їх учасників суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, дотримання яких забезпечується примусовими заходами.

Особлива увага в Енциклопедії приділяється питанням формування національної правової системи та сучасної системи законодавства, його реформування й підвищення ефективності, правового захисту державного суверенітету, розвитку демократичних засад функціонування державних інститутів.

Запропоновані загальнотеоретичні терміни, що становлять основу понятійного апарату юридичної науки, були підготовлені академіками та членами-кореспондентами Національної академії правових наук України, авторитетними вченими, які репрезентують провідні вітчизняні наукові школи у сфері трудового права.

Понятійний апарат трудового права покликаний слугувати формуванню правового світогляду та наукових засад професійної культури як тих, хто вивчає юриспруденцію в університетах, так і фахівців у різних галузях права, які займаються нормотворенням та застосуванням правових норм.

Редколегія

ТВОРЧА ВІДПУСТКА – час відпочинку, який надається на розсуд власника або профспілкового чи ін. колегіального органу управління для закінчення дисертаційних робіт, написання підручників та в ін. випадках, передбачених законодавством.

Т. в. – це тимчасове звільнення працівника від виконання труд. обов'язків, з метою виконання спец. завдань із збереження місця роботи та заробітної плати. Це цільове звільнення від виконання роботи (зі збереженням робочого місця (посади) та заробітної плати) працівника, який успішно поєднує роботу із наук. діяльністю, з метою завершення ним кандидатської чи докторської дис., підвищення кваліфікації, розробки нового курсу, читання лекцій та дослідницької роботи в університеті, написання підручників, ін. комплексної наук. праці, проведення додаткових досліджень та розроблення нових технологій.

Т. в. для закінчення дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук тривалістю до 3-х місяців та на здобуття наук. ступеня д-ра наук – до 6 місяців надається працівнику, який успішно поєднує осн. діяльність із наук. роботою.

Ознаки Т. в.: законодавча регламентованість, строковість, доцільність,

цілеспрямованість, успішність працівника, підтвердженість, збереження місця роботи та заробітної плати.

Особливостями Т. в. є такі: а) надаються особі, яка перебуває у труд. відносинах із підприємством, установою чи організацією; б) надаються з метою закінчення дисертаційних робіт, написання підручників та в ін. випадках, передбачених законодавством; в) мають особл. порядок надання; г) строк Т. в. визначається роботодавцем або спец. колегіальним органом виходячи з обсягу запланованої роботи; д) на період відпустки за працівником зберігаються робоче місце та заробітна плата.

Лит.: Гаращенко Л. П. Правове регулювання відпусток за законодавством України: дис. ... канд. юрид. н.: 12.00.05. К., 2002; Денисюк О. О. Правове регулювання творчих відпусток в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. н.: 12.00.05. К., 2016.

С. С. Лукаш.

ТЕХНОГЕННА БЕЗПЕКА – відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на потенційно небезпечних об'єктах, а також у суб'єктів господарювання, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення.

Т. б. характеризує стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Її забезпечення є особл. (специфічною) функцією захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій.

Потенційно небезпечний об'єкт – об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні

препарати, а також об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії. У законодавчих актах часто зустрічається термін «об'єкт підвищеної небезпеки», який відрізняється від вищезазначеного тим, що на ньому не «потенційно можуть», а реально застосовують у діючому вироб. процесі небезпечні речовини та технології, тому ймовірність виникнення вироб. аварій та надзвичайних ситуацій техногенного характеру на об'єкті підвищеної небезпеки вище, ніж на потенційно небезпечному об'єкті. У зв'язку з цим до об'єктів підвищеної небезпеки законодавство висуває суворіші вимоги з питань забезпечення Т. б. і охорони праці.

Заходи забезпечення Т. б. є основою запобігання аварій та надзвичайних ситуацій техногенного характеру і тому вони є важливою складовою забезпечення охорони праці на потенційно небезпечних об'єктах (об'єктах підвищеної небезпеки), а також на ін. вироб. об'єктах. Вимоги щодо дотримання Т. б. повинні відповідати нормам захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, забезпечення саніт.-епідеміологічного благополуччя, охорони навколишнього природного середовища, екологічної, пожежної та промислової безпеки, охорони праці, будівництва, а також вимогам нац. стандартів. Вимоги щодо дотримання Т. б. розробляються центр. органами виконавчої влади, місцевими держ. адміністраціями, суб'єктами господарювання відповідно до їх компетенції на підставі законодавства у сфері Т. б.

Необхідною умовою забезпечення Т. б. є держ. контроль (нагляд) у сфері

Т. б., що здійснює уповноважений центр. орган виконавчої влади щодо суб'єктів господарювання, які експлуатують об'єкти підвищеної небезпеки, за додержанням та виконанням вимог законодавства у сфері Т. б.

Для забезпечення держ. нагляду (контролю) у сфері Т. б. суб'єкт господарської діяльності готує і подає до місцевих органів виконавчої влади декларацію безпеки об'єкта підвищеної небезпеки, що перебуває в його використанні чи експлуатації. Для цього суб'єкт господарської діяльності ідентифікує об'єкти підвищеної небезпеки відповідно до кількості порогової маси небезпечних речовин, яка встановлюється відповідними нормат. актами.

Для забезпечення Т. б. роботодавець повинен одержати дозвіл на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки. Центр. орган виконавчої влади, що реалізує держ. політику у сфері охорони праці, видає дозволи на безоплатній основі на підставі висновку експертизи стану охорони праці та безпеки промислового виробництва суб'єкта господарювання, проведеної експертно-техн. центрами, які належать до сфери управління центр. органу виконавчої влади, що реалізує держ. політику у сфері охорони праці, або незалежними експертними організаціями, які забезпечують наук.-техн. підтримку держ. нагляду у сфері промислової безпеки та охорони праці. На застосування машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки виробник або постачальник устаткування підвищеної небезпеки отримує дозвіл до прийняття зобов'язань на по-

стачання. Одержання дозволу не вимагається у разі експлуатації (застосування) устаткування підвищеної небезпеки, яке прийнято в експлуатацію з видачею відповідного сертифіката або щодо якого зареєстровано декларацію про готовність до експлуатації, а також у разі реєстрації машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки центр. органом виконавчої влади, що реалізує держ. політику у сфері охорони праці.

Із метою забезпечення Т. б. проекти потенційно небезпечних об'єктів, що належать суб'єктам господарювання, підлягають експертизі у сфері Т. б. у частині дотримання вимог нормат.-прав. актів з питань Т. б., зокрема, ядерної та радіаційної безпеки, міцності, надійності та необхідної довговічності, яку здійснюють органи держ. нагляду (контролю) у сфері Т. б.

Держ. нагляд (контроль) у сфері Т. б. суб'єктів господарської діяльності, які мають у власності або в користуванні хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки на етапі застосування чи експлуатації, здійснюється посадовими особами центр. органу виконавчої влади, який здійснює держ. нагляд у сфері Т. б., шляхом проведення планових та позапланових перевірок.

У суб'єктів господарювання прив. форми власності органи держ. нагляду у сфері техногенної та пожежної безпеки контролюють виконання заходів щодо захисту населення та працівників на випадок надзвичайної ситуації, а також вирішення питань техногенної та пожежної безпеки, що стосуються прав та інтересів ін. юрид. осіб і громадян.

Діяльність із забезпечення Т. б. є складовою вироб., експлуатаційної та ін. діяльності відповідних посадових осіб і працівників підприємств, установ, організацій. Ця вимога відображається у відповідних статутах або положеннях. Забезпечення Т. б. суб'єкта господарювання покладається на його керівника.

Техн. забезпечення Т. б. об'єктів підвищеної небезпеки передбачає, що на таких об'єктах з метою своєчасного виявлення на них загрози виникнення надзвичайних ситуацій та здійснення оповіщення персоналу й населення, яке потрапляє в зону можливого ураження, створюються та функціонують автоматизовані системи раннього виявлення загрози виникнення надзвичайних ситуацій та оповіщення населення у разі їх виникнення. На об'єктах з масовим перебуванням людей створюються та функціонують об'єктові системи оповіщення.

Приписи, постанови, розпорядж. центр. органу виконавчої влади, який здійснює держ. нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки, щодо усунення порушень установлених законодавством вимог з питань Т. б. можуть бути оскаржені до суду в установленій законом строк. За шкоду, заподіяну юрид. та фіз. особам унаслідок правомірного застосування санкцій, центр. орган виконавчої влади, який здійснює держ. нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки, та його посадові особи відповідальності не несуть.

Посадові особи центр. органу виконавчої влади, який здійснює держ. нагляд у сфері Т. б., у межах своїх повноважень видають суб'єктам господа-

рювання приписи, розпорядж. чи постанови з питань Т. б. у разі: а) невиконання вимог законодавчих та ін. нормат.-прав. актів з питань Т. б.; б) відсутності організаційно-розпорядчих документів щодо здійснення заходів Т. б., які передбачені для суб'єкта господарювання; в) непроведення в установленому порядку навчання персоналу суб'єкта господарювання діям у разі виникнення аварійних ситуацій та аварій; г) нездійснення заходів щодо захисту персоналу від шкідливого впливу надзвичайних ситуацій; д) непроведення ідентифікації та паспортизації потенційно небезпечного об'єкта, відсутності декларації безпеки об'єкта підвищеної небезпеки; е) відсутності на виробництвах, на яких застосовуються небезпечні речовини, паспортів (формулярів) на обладнання та апаратуру або систем із забезпечення їх безперебійної (безаварійної) роботи; є) невідповідності кількості промислових засобів індивідуального захисту органів дихання від небезпечних хімічних речовин нормам забезпечення ними працівників суб'єкта господарювання, їх придатності або відсутності, а також у разі порушення порядку зберігання таких засобів; ж) порушення правил поводження з небезпечними речовинами; з) відсутності плану локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єкті підвищеної небезпеки, а також відсутності розроблених відповідно до цього плану спец. заходів протиаварійного захисту; и) відсутності об'єктових матеріалів резервів для запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій або невідповідності їх затвердженням номенклатурам та обсягам; і) відсутнос-

ті або непридатності до використання засобів індивідуального захисту в осіб, які здійснюють обслуговування потенційно небезпечних об'єктів або об'єктів підвищеної небезпеки, а також в осіб, участь яких у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації передбачена планом локалізації і ліквідації наслідків аварій; ї) відсутності або несправності на об'єкті підвищеної небезпеки автоматизованої системи раннього виявлення надзвичайних ситуацій та оповіщення; й) відсутності на об'єкті підвищеної небезпеки диспетчерської служби або її неготовності до виконання покладених на неї завдань через відсутність документів, приладів, обладнання або засобів індивідуального захисту; к) неготовності до використання за призначенням аварійно-рятувальної техніки, а також обладнання, призначеного для забезпечення безпеки суб'єктів господарювання; л) неготовності осіб, які обслуговують потенційно небезпечні об'єкти та об'єкти підвищеної небезпеки, а також осіб, участь яких у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації передбачена планом локалізації та ліквідації наслідків аварій, до дій із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайної ситуації; м) відсутності на об'єкті підвищеної небезпеки угоди про страхування цив. відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно третім особам та їх майну, ін. юрид. особам унаслідок надзвичайної ситуації, що спричинена пожежею, аварією, катастрофою або небезпечною подією; н) порушення правил транспортування небезпечних речовин трубопровідним транспортом та перевезення їх транспортними засобами; о) прове-

дення робіт з будівництва будинків та споруд, розміщення ін. небезпечних об'єктів, інженерних і транспортних комунікацій, які порушують установлені законодавством з питань Т. б. порядок їх проведення або проведення яких створює загрозу безпеці населення, суб'єктам господарювання, їх обладнанню та майну.

Підставами для звернення центр. органу виконавчої влади, який здійснює держ. нагляд у сфері Т. б., до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення роботи підприємств, об'єктів, окремих виробництв, цехів, дільниць, експлуатації машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів є: нездійснення заходів щодо захисту персоналу від шкідливого впливу ймовірних надзвичайних ситуацій; відсутність на виробництвах, на яких застосовуються небезпечні речовини, паспортів (формулярів) на обладнання та апаратуру або систем із забезпечення їх безперебійної (безаварійної) роботи; невідповідність кількості засобів індивідуального захисту органів дихання від небезпечних хімічних речовин нормам забезпечення ними працівників суб'єкта господарювання, їх непридатність або відсутність; порушення правил поведінки з небезпечними речовинами; відсутність або непридатність до використання засобів індивідуального захисту в осіб, які здійснюють обслуговування потенційно небезпечних об'єктів або об'єктів підвищеної безпеки, а також в осіб, участь яких у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації передбачена планом локалізації і ліквідації наслід-

ків аварій; відсутність на об'єкті підвищеної безпеки диспетчерської служби або її неготовність до виконання покладених на неї завдань, у т. ч. через відсутність відповідних документів, приладів, обладнання або засобів індивідуального захисту; неготовність до використання за призначенням аварійно-рятувальної техніки, засобів цив. захисту, а також обладнання, призначеного для забезпечення безпеки суб'єктів господарювання; проведення робіт з будівництва будинків та споруд, розміщення ін. небезпечних об'єктів, інженерних і транспортних комунікацій, які порушують установлені законодавством з питань Т. б. порядок їх проведення або проведення яких створює загрозу безпеці населення, суб'єктам господарювання, обладнанню та майну, що в них перебувають.

О. М. Ярошенко, А. П. Зенін.

ТИМЧАСОВА РОБОТА – робота, що виконується працівниками, з якими укладено труд. договір на строк до 2-х місяців, а для заміщення тимчасово відсутніх працівників, за якими зберігається їх місце роботи, посади, – до 4-х місяців. Працівники, які виконують цю роботу, вважаються тимчасовими.

Є. А. Субботін виділив дві ознаки, що характеризують прав. природу Т. р.: предметну (якісну) та тимчасову (кількісну). Перша полягає в тому, що тимчасовими є не будь-які роботи, а лише ті, які мають щодо осн. виробництва підсобний характер або не можуть бути виконані без залучення додаткової робочої сили. Друга ознака полягає в обмеженні таких робіт у часі. Тимчасовими є працівники, запрошені на строк не

більше 2-х місяців для виконання робіт, що мають підсобний характер щодо осн. виробництва, чи тих, що стосуються осн. виробництва, якщо їх неможливо виконати без залучення додаткової робочої сили, а також працівники, запрошені на строк не більше 4-х місяців для заміщення тимчасово відсутніх робітників, за якими на законній підставі зберігається їх посада, якщо до того ж про тимчасовий характер майбутніх робіт ті чи ін. були попереджені при укладенні труд. договору.

Прав. становище вказаних працівників визначається Указом Президії ВР СРСР № 311-IX «Про умови праці тимчасових робітників і службовців» (1974). Цей Указ зберіг юрид. чинність в Україні в силу постанови ВР України «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» (1991), за якою до прийняття відповідних актів законодавства України на території республіки застосовуються акти законодавства Союзу РСР з питань, які не врегульовані нац. законодавством, за умови, що вони не суперечать Конституції і законам України. На цих працівників законодавство про працю поширює свою чинність із винятками, встановленими цим Указом.

С. О. Сільченко необхідними умовами тимчасового труд. договору називає такі, як: місце роботи; труд. функція; оплата праці; час початку роботи; особл. предмет труд. договору (Т. р.); спец. строк, який не може перевищувати 2-х або 4-х місяців.

Осіб, яких беруть на роботу тимчасовими працівниками, має бути попереджено про це при укладенні труд. до-

говору. В наказі (розпорядж.) про прийняття на роботу зазначається, що цей працівник приймається на Т. р. або зазначається строк його роботи. Судова практика виробила правило: працівника, якого прийнято на вакантну посаду, не можна звільнити як тимчасового, якщо при укладенні труд. договору він не був попереджений про тимчасовий характер роботи.

При прийманні на роботу тимчасових працівників випробування з метою перевірки відповідності доручуваній роботі не встановлюється.

Тимчасових працівників, які уклали труд. договір на строк не більше 6 днів, може бути залучено до роботи у вихідні дні без дозволу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника), а також до роботи у святкові дні. За роботу у ці дні ін. дні відпочинку не надаються, а оплата праці провадиться в одинарному розмірі. Труд. договір з тимчасовими працівниками вважається продовженим на невизначений строк у випадках: а) якщо після закінчення строку труд. договору труд. відносини фактично тривають і жодна зі сторін не вимагає їх припинення; б) коли звільненого тимчасового працівника знову прийнято на роботу на те саме підприємство після перерви, яка не перевищує одного тижня, якщо при цьому строк його роботи до і після перерви загалом відповідно перевищує 2 або 4 місяці. У зазначених випадках працівники не вважаються тимчасовими з дня першого укладення труд. договору.

Застрахованим особам, які працюють на Т. р., допомога з тимчасової непрацездатності внаслідок захворю-